

4. Voldsøkonomien i de nye krige

Den billige krig

Udsigten til bestandigt stigende omkostninger til nye våbensystemer og partipolitiske stridigheder om, hvordan de hertil nødvendige midler skal fremskaffes, har givet det indtryk, at krigen, henholdsvis sikringen af forsvarsevnen, bliver stadig dyrere i takt med det teknologiske fremskridt, og at kun en håndfuld rige stater overhovedet kan præstere et fuldt indsatsdygtigt militær. På en vis måde er dette indtryk ikke forkert, fordi anskaffelses- og vedligeholdelsesomkostningerne til næsten alle våbensystemer – fra kampvogne til jagerfly, for slet ikke at tale om satellitovervågning og missilforsvar – er blevet mangedoblet over de seneste årtier. Det har uundgåeligt ført til, at våbenarsenalet i de regulære hære er blevet stadigt mindre. Når bortses fra spørgsmålet, om det overhovedet ville være militært relevant at gøre det, er ingen stat i dag længere i stand til at kunne opstille pansrede styrker, luftflåder og søstridskræfter i samme omfang, som det skete under Anden Verdenskrig. Det militære udstyr, som er stopfyldt med elektronik, er til gengæld blevet dyrere.

Derimod gælder det for de nye krige, at de er udpræget billige, i det mindste hvad angår deres forberedelse og føring. Som regel bliver de nemlig kun udkæmpet med lette våben – automatrifler, landminer og multiple raketstyr -, og til transportformål anvendes

den civile infrastruktur, hvorunder pickups overtager opgaverne fra jeeps, lette lastvogne og pansrede mandskabsvogne. Når tunge våben lejlighedsvis alligevel kommer til indsættelse, drejer det sig om en form for restudnyttelse: Det militære materiel, som de respektive støttemagter i den globaliserede øst-vest-konflikt engang leverede og nu som regel kun har skrotværdi, anvendes på denne måde. Tunge våben derimod er praktisk taget ikke efterspurgt i de nye krige, for her drejer det sig ikke om krige mod en rimeligt rustet modstander, men snarere om varigt anlagt vold mod store dele af civilbefolkningen. Til en kombination af maskiner og skærmydsler er lette våben og upansrede køretøjer tilstrækkelige, og da anskaffelsesprisen for automatrifler, som følge af at markedet oversvømmes med let krigsmateriel af især russisk produktion, ofte ligger under fremstillingsomkostningerne,¹ kan følgesvendene til militsledere og krigsherrer, rebeller og revolutionære med lave investeringer på kort tid bevæbnes og forvandles til frygtede tropper. Endelig forårsager indsatsen af disse grupper endnu færre omkostninger end rekruttering og udrustning af tilhængerskaren, for i henhold til princippet om, at krigen skal ernære krigen, sørger de gennem afpresning, plyndring og røveri selv for deres underhold.

Gælder det således for OECD-landenes militær, at det stadig bliver dyrere, så er de militser og krigsherretropper, som de nye krige udkæmpes med, markant billigere end tidligere årtiers regulære tropper. Dermed vokser kredsen af dem, der er i stand til at føre de nye krige, hvilket netop gør dem så truende. På længere sigt vil de dog kunne komme til at stå et samfund dyrere end regulære mellemstatslige krige, fordi de ødelæggelser, de anretter som følge af deres varighed og rumlige udbredelse, er større, og de langsigtede følger, som kommer af deres indtrængen i den samfundsmæssige orden, medfører dybere indgreb end de klassiske krige. Det gælder sikkert for næsten alle krige, at de bliver ført på fremtidens bekostning: I de mellemstatslige krige er denne omkostning de kreditter og gæld, som senere generationer skal

udrede; i de nye krige er det derimod muligheden for overhovedet at leve et fredeligt liv, som varigt ødelægges.

Krigens statsliggørelse i Europa blev, som påvist, ledsaget af væsentlige ændringer i krigsførelsen: Som følge af soldaternes professionalisering, deres årelange disciplinering og uddannelse såvel som den stadigt voksende betydning af tunge våben blev omkostningerne for krigsvæsenet hele tiden skruet i vejret, således at de snart kun kunne bæres af en produktiv økonomi i sammenhæng med et stadigt mere effektivt statsapparat. Sammenlignet hermed er den udvikling, der er mundet ud i de nye krige, forløbet i modsat retning: Her er det kommet - især gennem den tiltagende rekruttering af unge og børn, der som følge af de automatiske våbens høje skudfrekvens kan indsættes uden en længere uddannelse - til en afprofessionalisering og afdisciplinering af militæret,² betydningen af tunge våben er gået tilbage, og det samfundsmæssige merprodukt bliver ikke længere skummet af et retsligt reguleret, statsligt skattesystem, men vilkårligt og umådeholdent gennem afpresning, plyndring og røveri. Frem for alt er det disse tre faktorer - lette våbens dominans, muligheden for indsættelse af praktisk taget uuddannede krigere og finansiering af krigen gennem røveri eller handel med illegale varer -, der er årsagerne til, at statsliggørelse af krig er blevet afbrudt, og at privatisering af militær magt igen er blevet økonomisk attraktivt. Endelig skal det også nævnes, at medens krig og krigsforberedelse i Europa siden det 15./16. århundrede ved siden af de belastende og ødelæggende følger også altid satte teknologisk udvikling og økonomiske moderniseringsprocesser i gang, så har de nye krige udelukkende destruktiv effekt. De efterlader raserede landskaber, generationer af invalider og en social anomi - ikke gode forudsætninger for at nå frem til de langsigtede perspektiver, som man skal bruge for at opbygge en fredsekonomi. De på lang sigt katastrofale følger af disse krige er bagsiden af det faktum, at deres kortsigtede omkostninger nærmest er små.³

En sammenligning mellem de socioøkonomiske følger af de europæiske krige i tidlig nyere tid og af de nye krige viser, at de sidstnævnte næppe kan overtage statsdannelsekrigenes funktion.⁴ Det drejer sig snarere om rene statsforfaldskrige, der frembringer ødelagte samfund uden bæredygtige fremtidsperspektiver. Disse samfund er efter en sådan krig henvist ikke blot til import af fødevarer og medicinsk hjælp, men også til administrativ hjælp for atter at omstille bytterelationerne til en økonomi, i hvilken folk orienterer sig mere mod freds- end mod krigsdividende. Og endelig skaber sådanne krige også neokoloniale strukturer, idet de i en lang periode ødelægger samfundsmæssige muligheder for selvorganisering og dermed umuliggør egne beslutninger om valg af udviklingsvej. I denne forbindelse har de samfund, som ud over materiel hjælp også får stillet en socio-politisk orden såvel som en midlertidig, korruptionsresistent elite til rådighed – eksempelvis i rammerne af et FN-protectorat –, tydelige fordele i forhold til dem, hvis forfald foregår ubemærket og for hvis videre skæbne næppe nogen interesserer sig.

Den vigtigste årsag til, at de nye krige er så billige og derfor så nemme at indlede, er deres finansiering gennem påtvungne asymmetriske bytterelationer. Den klassiske mellemstatslige krig blev finansieret gennem en øget opslugning af det samfundsmæssige merprodukt, hvad der, set bort fra forsyningsflaskehalse og deres følger for prisdannelsen, ikke påvirkede de samfundsinterne bytterelationer. Der opstod ganske vist midlertidige uformelle og partielt også kriminelle økonomier, men disse forekom snarere i efterkrigstiden end under selve krigen, og med voksende vareudbud og en stabil valuta forsvandt sortbørsmarkedene atter meget hurtigt. I de nye krige derimod bliver volden det herskende element i selve bytterelationerne – det være sig om der finder bestikkelse sted for at fremtvinge bestemte resultater, eller om ækvivalensbyttet bliver overlejet eller erstattet gennem afpresning eller åbne voldstrusler. Medens de klassiske statskrige ikke mere er lønnende, fordi voldsanvendelse koster hver af de delta-

gende mere, end den indbringer, er de nye krige lukrative for mange af deltagerne, fordi volden i dem på kort sigt indbringer mere, end de koster – de langfristede omkostninger må bæres af andre.

At de nye krige er så billige, ligger ikke kun i, at de overvejende udkæmpes med lette våben, men også i rådigheden over unge mennesker, som mod løftet om et nogenlunde underhold og udsigten til en for dem ellers uopnåelig social anseelse slutter sig til en krigsherre eller militsleder. Denne beslutning bliver yderligere gjort lettere ved, at våben hjælper dem til at sikre den blotte overlevelse. Med et blik på de samfundsinterne krige i Vestafrika har Peter Lock sammenfattet dette med skarphed: ”For unge mænd er det ’at være soldat’ den bedste mulighed for samfundsmæssig deltagelse, ydermere er overlevelsesmulighederne som kæmpende i dagens Sierra Leone sandsynligvis ulige større end i det kaotiske ’civilsamfund’, der er paralyseret af krigen. At agere rollen som såkaldt børnesoldat er ikke kun forførende for rodløse børn, det er tillige et ’rational choice’, for nu at bruge den økonomiske betragtningsmådes jargon.”⁵

Disse unge udgør krigsrekrutterernes permanente rekrutteringsreserve – det være sig om de bliver mobiliseret, bevæbnet og indsat direkte fra gaden, som eksempelvis i krigen i Afrika syd for Sahara, eller om de, som de afghanske koranskoleelever, *Taliban*, først skal gennemgå en ideologisk forberedelses- og oprustningsfase, før man sender dem i kamp. ”Alle krigsherrer”, skriver Ahmed Rashid om Afghanistan-krigene i 80’erne, ”indsatte drenge, af hvilke mange kun var tolv år gamle. Mange var forældreløse uden noget håb om familie, skole eller arbejde, bortset fra det at være soldat. Taliban med sine forbindelser til de pakistanske madrassas [koranskoler] opmuntrede tusinder af børn til at gå ind i hæren og kæmpe. Hele enheder bestod af børn, der ladede artilleripjecer, hentede ammunition, bevogtede militære anlæg og kæmpede.”⁶ Kort sagt, børn og unge er blevet en central

bestanddel af de nye krige, og de bidrager afgørende til deres billiggørelse.

Det er ikke nødvendigt at have et kostbart statsligt registrerings- og tvangsapparat for at føre i massevis af disse unge i krig.⁷ Deres generelle udelukkelse fra erhvervsmuligheder i fredsøkonomien, sult eller i det mindste den sociale perspektivløshed under fredsforhold driver dem i armene på krigsparterne. Under disse omstændigheder bliver krigen ikke blot en mulighed for de unge til at sikre deres fysiske overlevelse, men også en måde til at opnå den sociale anerkendelse, de som ubevæbnede aldrig ville få. Her kan det centrale enten være den hurtige adgang til statussymbolerne fra den vestlige kulturindustri eller kampen mod disse konsumgoders sejrstog, som den bliver propageret i de fleste jihad-ideologier: Fælles for disse to motivationer, der ved første øjekast virker modstillede, er løftet om prestige og anerkendelse. Det er derfor for enkelt at ville se de bevæbnede unge i de nye krige udelukkende i perspektivet af kampen om knappe materielle ressourcer, især vand og føde; anerkendelsens sociale ressource har lige så megen, om ikke større vægt. ”Med et gevær i hånden oplever en ung mand for første gang i sit liv, at han bliver respekteret af andre mennesker, også når det er ren angst, der bliver opfattet som respekt. Vold ved hjælp af et automatgevær bliver midlet til at forsvare sig mod social udelukkelse. Vold lover adgang til den verden af industriel massekonsum, som man også i de fjerneste kroge af verden til stadighed bliver udsat for af medierne.”⁸

Oplevet ydmygelse fører sammen med den pludseligt opnåede magt, som ikke har gennemgået nogen militær disciplineringsproces, til voldsudskejelser, hvor ophobet had blandes med hæmningsløst udlevede almagtsfantasier: ”Disse arm- og benamputerede”, fortæller Peter Scholl-Latour om de invaliderede fra krigen i Sierra Leone, ”er ofrene for børnesoldaterne i den ’Forenede Revolutionsfront’ (RUF), såvel som for de særligt frygtede ’West-Side-Boys’, der i narkotika- og alkoholrus fandt det mor-

somt at hugge lemmer af fuldstændigt sagesløse civilister med deres bush-knive. I Freetown skulle der befinde sig ottetusinde af disse vilkårligt invaliderede. Beslutningen om hvilken kropsdel, der skulle hugges af og af hvilken person med machete eller med økse, skulle i slutfasen af disse rædsler være blevet afgjort under megen morskab gennem lodtrækning.”⁹ Inden man affærdiger dette som noget særligt sortafrikansk, bør man se beretningerne fra talibanernes erobring af byen Mazar-i-Sharif (talibanerne tillægges en vis religiøst baseret disciplin). ”En taliban-kommandant forklarede senere, at mullah Omar havde givet tilladelse til at myrde i to timer – det blev til to dage. Talibanerne forfaldt til en regulær blodrus, kørte med deres pick-ups op og ned ad de smalle basargader og skød på alt, der bevægede sig – butiksejere, indkøbende kvinder, børn, geder, æsler. Imod islams forordninger, der foreskriver en omgående begravelse, lod man ligene ligge på gaden og rådne.”¹⁰

Ved sådanne massakrer spiller etniske modsætninger til stadighed en rolle som legitimitet for voldsudskejelserne; de forstærker volden, men er ikke deres årsag. Årsagen er snarere den med våben gennemtvungne opstigen af de samfundsmæssigt udstødte, der nu hævner deres tidligere ydmygelser på dem, der har skaffet sig et regelmæssigt underhold og undertiden tillige en beskeden velstand. Da de aldrig selv har oplevet et arbejdsliv og derfor heller ikke har nogen idé om det hermed forbundne slid, fremstår de civilsamfundsmæssige strukturer for dem som noget, man efter behag kan plyndre og ødelægge. At dette ikke er noget, der begrænser sig til fattigdomsregionerne i den såkaldte Tredje Verden, viser beretningerne fra opløsningskrigene i Jugoslavien, specielt fra krigen i Bosnien: ”En af de mest vidtrækkende og allestedsnærværende følger af kampene var”, fortæller David Rieff, ”at den samfundsmæssige pyramide helt og holdent blev vendt på hovedet. Det velhavende borgerskab blev ruineret og demoraliseret af krigen. For hver måned blev dets sociale situation værre. Men for den, der før kampene kun havde ejet lidt, var det om-

vendt. Simple bondeknægte og snu unger fra byerne opdagede, at de med deres våben kunne skaffe sig det, de ville have: D-mark og fordele af enhver art, også seksuelle. Ofte blev rent bogstaveligt den sidste til den første og den første til den sidste. [...] Om det var i Sarajevo eller Tuzla: unge mænd i Rambo-udstyr slængte sig i cafeerne og jog med deres piger gennem gaderne i de få civile køretøjer, der endnu var.”¹¹ Rieff påviser samtidig, at det på såvel serbisk som på bosnisk side var underverdenen fra de større byer, fra simple gadekriminelle til mafiabander, der indtog afgørende positioner i de såkaldte paramilitære grupperinger.¹²

De nye kriges voldsentreprenører er ikke udelukkende henvist til socialt marginaliserede unge, men de udgør det potentiale, der er lettest at rekruttere. Bevæbnede unge udmærker sig desuden ved stor ubekymrethed under farer: Dødsangst er kun lidt tilstede i deres tanker og handlinger, og deres selvopholdelsesdrift er, især i puberteten, tydeligt reduceret i sammenligning med de voksne. Til gengæld er de så meget mere hæmningsløse i voldsudøvelsen, kender ikke til hensyntagen over for forsvarsløse og er tilbøjelige til grusomhed og brutalitet – alt dette gør dem til de mest frygtede deltagere i de nye krige.¹³ Når krigsherrer bliver konfronteret med fredstropper fra de Forenede Nationer, sender de med forkærlighed børnesoldater frem, hvilket regelmæssigt bringer FN-soldaterne i store vanskeligheder: De tøver med at åbne ild mod de bevæbnede børn, og kapitulerer hellere end at indlade sig i kamphandlinger; som gidsler har de så en væsentlig værdi i forhandlinger, hvor krigsherrer søger at befæste deres magt. Lykkes det dem, så har ”investeringerne” i krigen lønnet sig, for på grundlag af international anerkendelse kan regimet, der er blevet oprettet med røveri og vold, stabiliseres.

Men hyppigt havner disse krigsherrer i strid med andre krigs-entreprenører, eller nogle af deres egne underførere, der mener at være kommet til kort ved fordelingen af byttet, og som derfor indleder nye krige for selv at komme til det store fad med magt og rigdom. Den i princippet ikke udelukkede forvandling fra

krigsherrefiguration til et protostatsligt herredømme, ud af hvilket der efter nogen tid kan fremstå en tålelig statslig status, mislykkes som oftest ved, at der i en krigsherres følge befinder sig for mange, der også tager deres hidtidige chef som forbillede i, at de nu selv ønsker at følge den vej, han er slået ind på.¹⁴ Med krigens hendøen svinder den pågældende krigsherres eller guerillaførers karismatiske, samlende kraft, og med de skuffelser, der er forbundet med fredsprocessen, får de, der går ind for en videreførelse af krigen, tilhængere og støtte. De får tilslutning fra alle dem, der i søgen efter prestige og anerkendelse var strømmet til en krigsherre, og som nu under fred frygter at blive konfronteret med endnu flere problemer end før krigen; de mistror freden, for den kan ikke indløse det, som krigen havde lovet dem. Derfor giver fremadskuende krigsherrer sig ikke i lag med en fredelig konsolidering af deres herredømme, som vil være et farligt projekt for dem, og de, som alligevel gør det, falder for det meste som ofre for deres disciples oprør. Netop fordi krigen er så billig, er fredens omkostninger så høje.

Seksuel vold i de nye kriges strategi og økonomi

Den vold, der udøves under krig, har fra tidernes morgen ikke blot været rettet mod mænd, men også altid mod kvinder. ”De dræbte mændene og førte kvinder og børn bort til slaveri” – det er et topos i den antikke historiografi, når der berettes om erobring af byer og deres indbyggers skæbne. Medens mændene blev betragtet og behandlet som fjender, der skulle nedkæmpes, hørte kvinder og børn (især pigerne) til det bytte, der helt selvfølgelig tilfaldt sejrherren. Allerede i Homers beretning om kampen om Troja og til slut om byens erobring drejer det sig om kvindens rolle som bytte: fra Helena, der var årsag til, at krigen overhovedet blev indledt, over Briseis, der blev stridsobjekt mellem Aga-

memnon og Achilleus og således udløste peleidens krigsforlængende kampstrejke, til delingen af det kvindebytte, der blev reddet ud af det brændende Troja. Del af byttet, sejrens pris, de kæmpendes lystobjekt – den væbnede kamp har aldrig kun været et anliggende for mænd.

Men sådanne stærkt generaliserende betragtninger, som gør vold mod kvinder under krige til en identisk tilbagevendende begivenhed, der henviser til antropologiske konstanter,¹⁵ overser det skiftende omfang og den varierende intensitet af denne type vold. Selvfølgelig har der også i de klassiske statskrige til stadighed forekommet vold mod kvinder, men senest fra det 18. århundrede blev det betragtet som en krigsforbrydelse, der blev forfulgt og straffet: sædvanligvis med døden. I den forbindelse kan bekymringen for troppers disciplin og frygten for spredning af kønssygdomme¹⁶ ofte have stået stærkere i forgrunden end agtelsen og gennemførelsen af menneskerettigheder. Så det var disciplineringen og hygiejneforanstaltningerne, der havde den afgørende betydning for, at massevoldtægter ikke længere udgjorde en kvasiinstitutionel bestanddel af krigen, og at de enkelttilfælde, der blev opdaget, blev straffet strengt.

I *Genève-konventionen om beskyttelse af civile personer i krigstid* fra 1949 bliver de krigsførende parter pålagt, i mellemstatslige såvel som i samfundsinterne krige, at behandle personer, der ikke deltager i kamphandlinger eller allerede har nedlagt våbnene, humant og at drage omsorg for, at de ”beskyttes særligt mod alle voldshandlinger eller trusler herom og mod fornærmelser og offentlighedens nyfigenhed. Kvinder skal særligt beskyttes mod ethvert angreb på deres ære, i særdeleshed mod voldtægt, tvangsprostitution og enhver form for angreb på deres blufærdighed.”¹⁷ Og ansvaret for beskyttelse af non-kombattanter bliver udtrykkeligt pålagt krigsparterne: ”Den af de stridende parter, i hvis magt der befinder sig beskyttede personer, er ansvarlig for den behandling, de underkastes af dens repræsentanter, bortset fra det individuelle ansvar.”¹⁸

Hvorfor finder disse og lignende bestemmelser, gennem hvilke en vidtgående begrænsning af vold mod kvinder og børn er lykkedes i tidligere krige, så godt som ingen agtelse i de nye krige gennem de seneste to årtier? Tværtimod får man det indtryk, at overtrædelse af disse bestemmelser er blevet et særligt effektivt redskab i krigsførelsen: ”Med voldtægter sparer man bomber”, lyder forklaringen fra en kvindelig iagttager fra Zagreb under de jugoslaviske opløsningskrige ”Med voldtægter når man den etniske udrensning mere effektivt, med færre omkostninger. Voldtægt er et økonomisk element i krigen.”¹⁹ Skulle denne forklaring passe – og i krige, hvor det frem for alt drejer sig om massefordrivelse af store befolkningsgrupper, taler meget herfor –, er kvinder ikke længere blot sejrherrens bytte, trofæ eller lystobjekt: de er blevet det vigtigste angrebsmål.

Massevoldtægterne og voldtægtslejrene i Bosnien eller Øst-Timor²⁰ er, ved siden af ødelæggelse af kulturværdier²¹ og massakrer på en del af den mandlige befolkning, det tredje element i en politisk-militær strategi, der har ”etniske udrensninger” af store områder som mål.

En sådan strategi er ikke ubetinget ny. Den blev allerede anvendt i en række krige ved begyndelsen af det 20. århundrede – under Første Verdenskrig eksempelvis ved fordrivelsen af den armenske befolkning fra det Osmanniske Rige eller i tilknytning til den græsk-tyrkiske krig i 1922 ved tvangsflytningerne af store befolkningsgrupper på Balkan og i Lilleasien;²² og i den national-socialistiske planlægning af tilintetgørelseskrigen i øst²³ tyede man ligeledes til denne strategi ligesom ved fordrivelsen af den tyske befolkning fra dens bosættelsesområder på Balkan og i de tidligere østområder af det Tyske Rige. Sådanne befolkningsforskydninger kan betragtes som en politisk succes, såfremt de bliver anerkendt som grundlag for nye dragninger af statsgrænser, henholdsvis for omdannelse af multietniske riger i nationalstater. Efter afslutningen på øst-vest-konfrontationen, da de tidligere politisk fastfrosne grænsedragninger tøede op og kom i bevæ-

gelse, var det nærliggende på ny at forsøge at ty til ”etnisk udrensning” som middel. I denne forbindelse stod det imidlertid klart, at under de bestående verdenspolitiske konstellationer og stillet over for mediernes kommunikationstæthed måtte en politik gående på ”etnisk udrensning” med åben militær vold eller endog folkedrab fremkalde heftige reaktioner fra nabostater, og at de tilsigtede ”gevinster” næppe ville finde anerkendelse i det internationale samfund.

Strategien for seksuel vold – fra vilde massevoldtægter til internering af kvinder, der bliver voldtaget systematisk, efterfølgende deporteret eller som svangre stillet til offentlig skue²⁴ - kan ses som et forsøg på at gennemføre en politik for ”etnisk udrensning” i stor stil uden at begå folkemord. Herigennem skabes der et system af angst og frygt, vold og demoralisering, der skal tvinge store dele af befolkningen til ”frivilligt” at opgive deres huse og alle øvrige besiddelser og blot med nogle få ejendele at forlade deres hjemstavn. De tre skridt i en sådan strategi til frembringelse af angst er: likvidering af politisk-kulturelle ledere såvel som potentielle initiativtagere til væbnet modstand; nedbrænding og bortsprængning af religiøse bygninger og kulturelle mindesmærker;²⁵ og endelig systematisk voldtægt og besvangring af kvinder i den befolkningsgruppe, der skal fordrives.²⁶

Her kan det konkretiseres, hvad der ovenfor generelt er beskrevet som slagets erstatning af massakren.²⁷ At voldsanvendelse i den nye krige er blevet flyttet fra at være rettet mod modstanderens stridskræfter over til civilbefolkningen, og at slagmarken som stedet for koncentreret vold er blevet afløst af hele landskaber med diffus vold, er i dette tilfælde ikke så meget (eller om muligt overhovedet ikke) en følge af disciplinforfald hos de bevæbnede, men en følge af en kalkuleret planlægning. Og at volden mod kvinder i denne forbindelse har fået en næsten større betydning end den mod mænd, følger af selve krigsmålne og ikke af antropologiske og civilisationsspecifikke konstanter, såsom en maskulin-aggressiv adfærd. I de klassiske statskrige, der

blev afgjort i slag og militære omgængelsesbevægelser, var seksuel vold på modstanderens territorium dysfunktionel, fordi den nedsatte troppebevægelsernes hastighed, øgede risikoen for infektion med kønssygdomme og samtidig undergravede kampmoralen. De krigsfolkeretslige bestemmelser imødekom det militære apparats organisationsrationalitet og blev derfor sat igennem med det nødvendige eftertryk. I de nye krige, der netop virker som en tilbagevenden til senmiddelalderlige former for krigsførelse,²⁸ er voldtægter derimod ofte i højeste grad funktionelle: De undergraver beredvilligheden til trods ugunstige forhold og en hverdag, der gennemleves i livsfare, at holde ud i hjemstavnen og afvente bedre betingelser. Derfor bliver seksuel vold mod kvinder heller ikke standset og straffet af den militære ledelse, den bliver snarere beordret og organiseret. Under sådanne forhold kan i bedste fald en tredjeparts væbnede intervention skaffe krigsfolkeretten anerkendelse.

Hvor den uniformerede mandekrop er objekt for vold i slaget, så retter denne sig i massakren fortrinsvis mod kvindekroppen – fra voldtægt til rene lemlæstelsesorgier, hvis mål åbenbart er at fratage den døde krop (der i dette tilfælde også kan tilhøre en mand) enhver lighed med et menneskeligt væsen. Volden mod den uniformerede krop under kamp lader sig fuldt ud forstå ved sin militære funktionalitet, idet soldaten både er instrument og repræsentant for en politisk vilje, der skal brydes med den krigeriske volds midler.²⁹ Denne vilje skal fratages midlerne til gennemførelse og selvhævdelse, og som følge heraf besejres modstanderen fysisk såvel som moralsk. Gælder det tilsvarende også for den asymmetriske vold mod kvinder og piger, hvor målet er fordrivelse af bestemte befolkningsgrupper fra deres traditionelle bosættelsesområder?

Fra feministisk side er det blevet foreslået, at seksuel vold mod kvinder skal opfattes som kommunikation mellem mænd. ”Voldtægt”, siger Susan Brownmiller, ”ødelægger alle tilbageværende illusioner om magt og besiddelse hos mændene på den un-

derlegne side. Den skændede kvindekrop bliver til ceremoniel slagmark i stedet for de overlegnes sejrspade.”³⁰ Dette forklarer, hvorfor mange voldtægter i de nye krige – og i øvrigt også under Trediveårskrigen – finder sted på offentlige pladser eller i det i mindste under tilstedeværelse af ofrets mand, far eller andre slægtninge. Den kvasimilitære betydning af sådanne voldtægter ligger i den demonstrative ydmygelse og umandiggørelse af modstanderen; han får bogstaveligt talt at se, at han ikke længere kan beskytte ”sine” kvinder, og at det derfor er på tide, at han sammen med dem for altid forlader det omstridte territorium.³¹ Angrebet er altså også her rettet mod modstanderens vilje, men det sker gennem den vold, som påføres den kvindelig krop. Med skændingen af denne bliver den ødelagt som symbol på integritet og urørlighed for derigennem at fremtvinge resignation i modstanderens vilje til selvhævdelse. Det kan forstås således, at angrebet ikke længere rettes mod statsmagts væbnede organer, hvilket kun er muligt med en anden statsmagts tilsvarende væbnede organer, altså symmetrisk, men det retter sig mod den etnisk-kulturelle identitet, som kvinden repræsenterer, og mod et fællesskabs reproduktionsevne, som hun sikrer.

Som politisk-militær strategi har praksis med massevoldtægter inden for rammerne af krigshandlinger i mellemtiden også vundet indpas i samfund, hvor der, i det mindste når man lægger de officielle tal til grund, stort set ikke tidligere har forekommet voldtægter.³² Herunder hører i særlig grad de islamiske samfund; men voldtægten af mindst 200.000 kvinder i Bangladesh udført af (muslimske) pakistanske soldater før og under krigen i 1971 såvel som de tidligere nævnte voldtægter af kvinder fra Usara-folket i og omkring Mazar-i-Sharif udført af Taliban viser,³³ at militære strategiers voldskalkulation fungerer uafhængig af kulturelt indlærte adfærdsmønstre. I denne sammenhæng indgår tillige den praksis, der er blevet udøvet af de væbnede grupper fra den Islamiske Frelserfront (FIS) i Algeriet, hvorefter kvinder og piger fra berberlandsbyer blev bortført og voldtaget, indtil de blev gra-

vide.³⁴ Her har det i mindre grad drejet sig om at skaffe sexslavinder til anførerne for disse grupper, de såkaldte emirer, men mere om ødelæggelse af berber-fællesskaber, der ikke blot er blevet ramt på deres selvværdsfølelse, men hvor de besvangrede kvinder i henhold til den traditionelle orden i disse samfund ikke længere har værdi som hustruer og mødre. Det samme mål forfulgte de serbiske chetniks i Bosnien og den indonesiske hær og dens allierede militser i Øst-Timor: ødelæggelse af et socialt fællesskab, opløsning af familiære bindinger og afbrydelse af generationskontinuiteten for at bryde disse fællesskabers selvhævdelsesvilje. Voldtægtsstrategierne i en række nye krige er derfor en fortsættelse af krigen med andre midler.

Men når voldtægter tiltager under de nye krige, har det ikke altid forbindelse til strategier, der er planlagt af den politisk-militære ledelse. De voldtægter, der ledsagede folkemordet i Ruanda, og som formodentlig hundredetusinder af kvinder blev ofre for,³⁵ voldtægtspraksiserne i de vestafrikanske borgerkrige, i krigen i Tchad, i Congo og i Indonesien,³⁶ lader sig snarere tolke som led i en voldsøkonomi end i en voldsstrategi. Hvad der i relation til voldtægter også altid spiller ind inden for rammerne af en kvasimilitær strategi, men som er underordnet den funktionelle dimension, træder her i centrum: voldtægt af kvinder som sejrherrens og erobrerens belønning. Men sådanne voldtægter er ikke kun overgreb, som begrænses til et kort tidsforløb efter kamphandlingerne; tværtimod vidner de om en omfattende seksualisering af volden, således som det kan observeres i næsten alle de nye krige: Voldsanvendelse, der med udviklingen og indføringen af distancevåben – især med overgangen til ildvåben – blev til en mekanisk proces, har her atter fået en libidinøs drivkraft. Det er ikke længere et nødtvungen angreb mod modstanderens korporlighed, der egentlig er rettet mod hans vilje og mod, men en form for tilføjelse af smerte og pinsler, der opfattes som en forlystelse og ofte afsluttes med døden. Relevante beretninger formidler imidlertid indtrykket af, at det ikke drejer sig om et ikke tilsigtet

resultat, men snarere om målet for de pinefulde overgreb. Krigen er her blevet til en stor torturmaskine, hvis formål er at producere lidelse og smerte og ikke at gennemføre en politisk vilje.³⁷ ”Militserne i Mexico foretrækker [...] macheten, de serbiske og algeriske slagtere økser, afsavede haglbøsser, jernstænger, dolke og kødknive. Dette er værktøjer til et blodigt håndarbejde på nært hold. Myrderiet går ikke ud på sporløs likvidering, men på skamfering af kroppen. Ofret bliver stukket som slagtekvæg, hans krop bliver sønderhugget til kødstykker, kønsorganerne bliver skåret af. Hvis praksis for myrderiet overhovedet kan tilkomme en religiøs mening, så er det ikke en eller anden ’fundamentalistisk’ gudsidé, men genkomsten af det arkaiske blodritual: menneskeofret, som morderbanderne bringer deres afgud, nemlig sig selv.”³⁸

Ikke mindst derfor har en række kvindelige forfattere i den senere tid henført voldtægter ikke til seksualitetens område, men til torturens.³⁹ Ligheder med krigene i det 16. og 17. århundrede, hvor den seksuelle vold og lysten til at tilføje smerte, ikke kun mod mænd, ligeledes hørte til krigsøkonomien, er her særlig store. Seksuel sadisme, skriver David Rieff, er en del af enhver ”etnisk udrensning”.⁴⁰ Det er naturligvis rigtigt, men seksuel sadisme behøver åbenbart ikke strategiske direktiver for ”etnisk udrensning” for at indtage en så dominerende rolle i de nye krige.⁴¹ Peter Lock har påpeget, at i den økonomiske moderniseringsproces har manden mistet den fremtrædende rolle, som tilkom ham i det traditionelle samfund, men samtidig minder den hårde og gennemslagsdygtige kriger i den globalt udbredte amerikanske filmproduktion om mandighedsidealet og bliver set op til som sådan. ”Som en reaktion herpå konstrueres i mangel af kulturelt-empiriske og økonomiske alternativer en maskulinitet gennem voldshandlinger, der formidler en følelse af overlegenhed og suverænit. Den position, der er gået tabt i produktionsprocessen, erstattes af deltagelse i den samfundsmæssige voldsproduktion.”⁴² Da det i samfund med mere end 50 procent ungdomsarbejdsløshed især er unge mænd, der dagligt må konstatere deres

sociale marginalisering under fredens betingelser, vil beredvilligheden til at skaffe sig magtoplevelser gennem umådeholden vold mod især kvinder for dermed at kompensere for hverdagens ydmygelser næppe blive mindre. Organisatorer af sådanne kompen-sationserfaringer står klar med krigsherrer og milittsførere.

Flygtningestrømme og humanitær hjælp

Det er karakteristisk for alle de nye krige, at de i løbet af kort tid skaber store flygtningestrømme, som i sidste ende munder ud i store lejre langs udkanten af konfliktområdet. Her opstår der hurtigt beskæftigelse for internationale hjælpeorganisationer, der fremskaffer fødevarer og medicinske forsyninger og søger at forhindre udbrud af smitsomme sygdomme og epidemier. Sådanne flygtningelejre er som regel en del af krigsøkonomien og er af væsentlig betydning for de krigsførende parter, da de her kan forsyne sig med levnedsmidler og medikamenter. De Forenede Nationers nødhjælpsorganisationer og de humanitære ikke-statslige organisationer (NGO'er) er hermed – *nolens volens* – blevet en fast bestanddel af borgerkrigsøkonomien. Og hvor de ikke selv stiller op, bliver de hurtigt indfanget af tv. Så snart en krig gennem de flygtningestrømme, som den skaber, har nået mediernes opmærksomhedstærskel, og billeder er havnet i OECD-landenes nyhedsudsendelser, begynder en mekanisme, der i mellemtiden nærmest er blevet automatisk, som sætter den internationale hjælp i gang: Næsten rituelt bliver numrene på bidragskonti vist i nyhedsudsendelserne, bekymrede journalister taler om sult og elendighed såvel som en truende humanitær katastrofe, dertil vises billeder folk, der flygter fra nøden, udmagrede gamle, tig-gende kvinder og grædende børn, og snart efter følger de første beretninger om hjælpemaskineriet, der kommer i omdrejninger: Fly bliver sendt af sted for at oprette flygtningelejre, og de første hjælpforsyninger er allerede fordelt.⁴³